

УДК 37.013.42

КОНСУЛЬТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ДЕЗАДАПТОВАНИХ ПІДЛІТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ДВОСТОРОННІХ ІГРАШОК

Борисюк С. О.

У статті представлені результати вивчення особливостей прояву соціальної дезадаптації підлітків та розкриваються окремі аспекти практики використання двосторонніх іграшок (авторська розробка) у консультативній роботі зі школярами.

Ключові слова: соціальна адаптація, консультування, метафора.

В статье представлены результаты изучения особенностей проявления социальной дезадаптации подростков и раскрываются отдельные аспекты практики использования двухсторонних игрушек (авторская разработка) в консультативной работе со школьниками.

Ключевые слова: социальная адаптация, консультирование, метафора.

Results of a research on peculiarities of social maladjustment of teenagers are described in the article along with some aspects of the practice of using double-sided toys (the author's original work) in counseling schoolchildren.

Key words: social adaptation, consultation, metaphor.

Постановка проблеми. Важливою проблемою соціалізації підлітків у сучасних умовах є стан їх адаптації до шкільного життя, соціальної адаптації у цілому. Безперечно, що дитині необхідна соціально-психологічна підтримка в його адаптації у суспільстві, в прагненні реалізувати себе, навчитися спілкуватися, організовувати самовиховання.

Сьогоднішня ситуація соціальної адаптації підлітка характеризується тим, що, з одного боку, час науково-економічних і соціально-політичних перетворень помітно прискорює його фізичне, статеве дозрівання, що ставить питання про зниження початкової межі юнацького віку, а з другого – необхідність подовження періоду навчання посуває настання соціальної зрілості, тим самим нібито розширює межі підліткового віку. Показниками ступеня адаптації можна визначити успішне здійснення підлітком своїх соціальних ролей, його високий соціальний статус, а також загальна особистісна задоволеність соціальним середовищем у цілому. У процесі цієї взаємодії підлітку постійно доводиться пристосовуватись до умов середовища. Без сумніву, соціальна адаптація у цьому віці має провідне значення, адже у підлітковому віці починає розгортатися соціальна активність дитини.

Виклад основного матеріалу. Дослідниками шкільної та соціальної дезадаптації зафіксована зниження шкільної мотивації, постійна тривога школяра, яку викликають навчальне навантаження (перенавантаження), низькі бали, несправедливий вчитель, який не взмозі порозумітися з кожним учнем, невлаштованість сім'ї тощо (Л. М. Завацька, І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, Ф. А. Мустаєва, А. В. Мудрик, В. Ф. Маценко, Сластьонін та ін.). [4; 6; 7]. Тому актуальним у сучасних умовах є питання комплексного вивчення дезадаптації дітей у школі та практичних способів попередження розвитку її проявів у важковиховуваності та труднощах у навчанні; медико-біологічних, поведінкових, патохарактерологічних (Ю. М. В'юнкова, Н. Л. Коновалов, О. Л. Кононко, В. Ларрі, М. Д. Сілвер) і соціопатичних дисфункціях, які ускладнюють процес соціальної адаптації у будь-якому віці (В. І. Гарбузов, О. І. Захаров, Л. П. Пономаренко, А. С. Співаковська, О. В. Хухлаєва, С. М. Янкевич) [8].

Метою даної статті є представити досвід успішної консультативної роботи з підлітками (у яких проявляється попередньо діагностована соціальна дезадаптація) з використанням двосторонніх іграшок. Для визначення рівня соціальної

адаптованості у восьмикласників (школи м. Ніжина) ми використали "Опитувальник соціальної адаптованості (СА)С. Дана методика входить до "Діагностичного банку моніторингу індивідуального розвитку особистості підлітка", розробленого В. Ф. Маценком [8]. Рівень соціальної адаптації вимірюється поняттями: впевненість у собі, пізнавальна активність, соціальна тривога, ступінь емоційних переживань під час взаємодії з навколишнім середовищем. За результатами даного дослідження 53,6 % учнів восьмого класу мають середній рівень соціальної адаптованості, 25 % – низький і 21,4 % – високий рівень. Якщо розглянути гендерний аспект питання, то успішніше адаптуються дівчата – 61 % восьмикласниць мають середній рівень, 31 % – високий і тільки 8 % низький рівень соціальної адаптованості. Серед хлопців результати зовсім інші – 13,4 % мають високий рівень соціальної адаптованості, 46,6 % – середній і аж у 40 % спостерігається низький рівень соціальної адаптованості.

Оскільки в процесі соціальної адаптації реалізуються потреби, інтереси та прагнення підлітка, розкривається його індивідуальність, підліток вступає в нове соціальне оточення, самостверджується, то соціальна адаптація передбачає активну позицію підлітка, усвідомлення ним свого соціального статусу і рольової поведінки. В даному контексті вивчення соціальної адаптації підлітків ми дослідили взаємозв'язок рівня соціальної адаптації та соціального статусу учнів та прийшли до висновку, що зв'язок між цими показниками існує і є достатньо тісним ($r=0,75$). До того ж розглянули окремо зв'язок рівня соціальної адаптованості та соціометричного статусу у хлопців та дівчат, де він виявився майже однаковим (відповідно $r=0,64$ і $r=0,60$) та статистично підтвердженим як зв'язок наявний. Отже, для подальшої роботи з метою корекції стану прояву соціальної дезадаптації підлітків була визначена група восьмикласників, які особливо потребують допомоги (серед них, як вказують результати дослідження) переважають хлопці.

Власний десятилітній досвід консультативної роботи з дітьми та дорослими у напрямку Позитивної психотерапії (сертифікація Вісбаденської академії післядипломної освіти, Німеччина) показує, що проведення попереднього вивчення проблеми з допомогою діагностичного інструментарію є ефективним для подальшої групової роботи з конкретною групою школярів.

Предметом нашого наукового та практичного інтересу є роботи, присвячені особливостям діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі, зокрема, консультативній (Л. Артюшкіна, Н. Басова, Л. Нікітіна, І. Грига, Л. Завацька, А. Капська, Р. Овчарова, І. Трубавіна, М. Шакурова), де зазначається, що у роботі консультанта – соціального педагога використовуються інформація, спеціальні знання та уміння для надання допомоги клієнтам щодо розв'язання їхніх життєвих проблем у межах професійних компетенцій фахівця. У практиці корекційної та профілактичної роботи застосовуються усі форми і види консультування, а відповідно до змісту проблем може бути використано і їх поєднання. Основними функціями соціально-педагогічного консультування є: інформаційна, психотерапевтична, педагогічна, організаційна. Основою соціально-педагогічного консультування виступає феномен допомоги, який проявляється у освітньому, посередницькому і психологічному аспектах [6; 7].

Наступним важливим завданням даного дослідження став пошук ефективних способів та форм групової (в окремих ситуаціях за клієнтським запитом-індивідуальної) роботи щодо підвищення рівня соціальної адаптації сучасних підлітків. Важливою у процесі такого пошуку стала активізація уваги теоретиків та практиків до пізнання закономірностей функціонування цілісної психіки у її свідомих та несвідомих проявах. І саме метафоричні форми мислення та мовлення є більш відкриті для розуміння та аналізу (бо з позиції героя казки, іграшки можна відверто говорити про свої проблеми), казка викликає емоційний відгук у людини будь-якого віку, допомагає виразити себе у новій якості та спроектувати успішне вирішення своєї життєвої ситуації.

Метафоричною формою для роботи з підлітками була вибрана двостороння іграшка, зважаючи на кілька чинників, а саме: підлітковий вік вось-

микласників характеризується емоційністю сприйняття світу, стриманістю, скритністю і недосвідченістю щодо аналізу внутрішніх переживань та відтворенням своїх міркувань про окремі причини своїх вчинків або станів, потребою (як і для людей різного віку) збалансувати важелі сприйняття своєї життєвої ситуації та доповнити небажані обставини чи особистісні стани прихованими сенсом, користю чи віднайти позитивне їх забарвлення.

У загальному робота з іграшками має певні етапи: спочатку налаштування групи школярів в організаційному, емоційному та когнітивному аспекті на розмову з (про-) іграшкою; відтворення попереднього досвіду з даної теми та розширення проблематики своїх життєвих ситуацій, закріплення отриманого в результаті роботи нового досвіду та поєднання його з реальним контекстом життя; вихід з роботи над казкою (іграшкою), резюмування отриманої інформації про свою ситуацію та саморефлексія (можливе продовження у формі домашнього завдання).

У спроектованих двосторонніх іграшках втілені образи з дитинства знайомих персонажів народних казок, а поєднання відомих метафор, протилежностей їх сутнісних характеристик визначається важливим завданням консультативної роботи з клієнтом будь-якого віку. Особливо така робота є ефективною з соціально дезадаптованими підлітками, коли вирішення багатьох проблем-це познайомити дитину з її різними сторонами, навчити прийняти їх, контролювати, змінювати своє ставлення до них, поведінку та цінності у цілому.

Основні сфери практики застосування двосторонніх іграшок визначені за теорією Носрата Пезешкіана щодо Балансної моделі життєвого простору особистості, яка об'єднує сферу тіла, діяльності, контактів і духовності. Отже, відповідно до чотирьох зазначених у теорії життєвих сфер, розроблені чотири двосторонні іграшки.



Іграшка "Жаба – Царівна"

Призначена для роботи з підлітками у сфері його фізичного (тілесного) життєвого простору. Під час індивідуальної бесіди чи роботи у невеликих групах дитина розмірковує і висловлюється щодо теми: "Я – царівна (царевич), коли ... Я – жаба, коли ...". Висловлюючись на поставлені питання, клієнт переживає стан полегшення, інсайту, зменшення рівня тривоги, прояснення власної життєвої ситуації, що у його характері підтримує одну та іншу сторони. Розповідаючи про себе як царівну (царевича), підлітки отримують позитивне підкріплення і відповідно – надію та енергію для самокорекції. Усвідомлення того, що у кожній Царівні ховається Жаба, і навпаки – Жабу наповнює Царівна – допомагає людині прийняти і примирити у собі дві протилежності. Учасники консультативної групової роботи засвоюють цілющу для себе істину: виявлена Жаба – це не лише його біль, сором, таємниця. Подібні та інші Жаби є й у інших людей і про них можна дізнаватися, говорити та їх можна прийняти як частину Царівни.

Вовк – Ягня



Іграшка призначена для роботи зі сферою "діяльність" (для підлітків-навчальна діяльність та самоосвіта) у життєвому просторі людини. Завдання для клієнта подібні до попередніх: розкажи, коли ти – Вовк, а коли – Ягня у діловій сфері, у процесі досягнення результатів, подолання перешкод на шляху до мети тощо... Ефективних результатів у роботі зі школярами досягається за допомогою того, що учасники мікрогрупи чи окремо людина усвідомлює, що Вовк – це не лише

підтримуюча частина Ягняти, але – і носій таких якостей, як сила, рішучість, охорона своєї території, вірність справі, цінностям, відданість у партнерстві (наприклад, класному колективі) тощо.

Іграшка "Баба-Йожка (світла) – Баба-Йожка (темна)"

Використовується для роботи з клієнтом у сфері "Контакти". Вибір саме такого казкового персонажу – Баби Яги – не випадковий. Адже процес взаємодії передбачає стратегії маніпуляції, домовленості, енергетичного впливу на партнера тощо. Образ Баби Яги наділений такими характеристиками, а зменшує їх виразність, робить "розмитими" смислові контури пестлива назва /баба Йожка/ та дитячий вираз обличчя іграшки. Наші спостереження показують, що саме робота з цією іграшкою відкриває клієнтам приховану інформацію щодо стосунків із собою та іншими людьми.



Іграшка "Гусінь"

Призначена для роботи з клієнтами у сфері "Духовність (Майбутнє)". В іграшці Гусінь використана адаптована ідея Навіда Пезешкіана щодо того, що гусінь перевтілюється у метелика (матеріали Міжнародного науково-практичного семінару Н. Пезешкіана у Києві (квітень, 2010).



У нашому варіанті іграшка Гусінь виготовлена у формі сумки, яка містить різні невеликі предмети (абстрактні фігурки, фарби, невеликі предмети різної форми, цукерки, фігурки звірів та казкових героїв і... метелика також). Не кожен клієнт вибирає варіант трансформації своєї сфери духовності у форму Метелика. Наприклад: "Я не хотіла б стати метеликом, бо тендітність метелика і життя в один день мене не влаштовує" (Наталя). Гусінь як символ

трансформації, наступності та безперервності буття – важливе відкриття для учасників групової консультативної роботи будь-якого віку.

Висновки. Переваги даної методики в тому, що клієнт використовує відомі казкові персонажі, наповнюючи їх своїм змістом. Таким чином, відкриваються можливості інтерпретації казки з метою корекційного впливу, зменшується рівень тривожності, розвиваються навички рефлексивного самоаналізу, зміна ставлення до себе та інших, покращується соціальна адаптація, розвивається соціальна зрілість учнів підліткового віку. Результати аналізу проведеної групової роботи засвідчують можливість використання даних іграшок за власними варіантами

форм та прийомів консультативної роботи. Соціальним педагогам-консультантам, що апробують у своїй роботі дані іграшки гарантується емоційне задоволення, успіх, інтерес, результативність творчої співпраці у діалогічній взаємодії зі школярами.

Література

1. Борисюк С. Досвід використання двосторонніх іграшок у консультативній роботі з дітьми та дорослими / С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2012. – Т. 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 6. – С. 49–54.
2. Зязюн І. А. Безсвідомість. Підсвідомість. Творчість / І. А. Зязюн // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 3. – С. 3–10.
3. Пезешкиан Н. Психотерапія повсякденної життя: тренінг розрешення конфліктів / Н. Пезешкиан. – СПб. : Речь, 2002. – 288 с.
4. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської. – Київ, 2000.
5. Солодухов В. Л. Метафорична сутність казки / В. Л. Солодухов. – Харків, ХНПУ, 2005. – 182 с.
6. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : "Центр учбової літератури", 2008.
7. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Л. М. Завацька. – К. : Слово, 2008. – 240 с.
8. Янкевич С. М. Феномен адаптації у підлітковому віці: види, форми, прояви / С. М. Янкевич // Проблеми загальної та педагогічної психології. – Т. XIII, ч. 5. – К., 2007.